

ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО КОСМОС В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

У статті розглядається трансформація центральних положень філософії космізму в контексті виникнення та становлення різних культурно-історичних типів розвитку суспільства на основі культурологічного аналізу. До фундаментальних принципів, які оформлюють концептуальну сферу космізму відносяться: ідея єдності людини та космосу (макро- і мікрокосму), превалювання вселенського над індивідуальним, гілозоїстські погляди, принципи цілісності та онтологічності, морально-ціннісні та активно-еволюційні орієнтації. Кожна епоха по-своєму інтерпретувала та презентувала ці ідеї, які відповідали запитам конкретного культурно-історичного часу й одночасно конструювали особливу картину світу. Сьогодні, під впливом трансформацій культурного простору та інформаційних викликів постіндустріальної епохи звернення до корпусу ідей філософії космізму також організовано як обґрунтована відповідь-рішення на питання, пов'язані, в першу чергу, із загальнолюдськими проблемами глобалізму, інтегративними явищами в світовій культурі.

Ключові слова: світова культура, космізм, філософія космізму, космос, макрокосмос, мікрокосмос, Всесвіт, людина, єдність.

Загальну тенденцію соціокультурного розвитку суспільства на початку нового тисячоліття прийнято співвідносити з неприборкано-стихийним розвитком техногенної цивілізації. В якості реакції на дисгармонізацію взаємовідносин природи і людини виникає потреба в духовно-моральному оновленні.

Осягнення динаміки тих загальнопланетарних процесів, що відбуваються сьогодні, звертає людство до евристичного потенціалу філософії космізму.

Актуальність дослідження полягає в тому, що філософія космізму спроможна відповісти на такі виклики сучасності, як: проблеми загальної інтеграції, пошук моральних орієнтирів, усвідомлення шляхів досягнення єдності людської спільноти, вихід із загальносвітової екологічної кризи, подолання кризових явищ культури. Дослідження культурних артефактів, в яких з особливою силою проявлені космічні універсалії, дозволяє розширити зміст, збагатити розуміння космізму як багатогранного явища світової культури. Апелювання до аксіологічного виміру космізму, у свою чергу, може прокласти собою один із шляхів гармонізації людини та світу.

Виходячи з цього, *метою* дослідження є огляд, вивчення та порівняння різних репрезентацій аксіоконстант космізму в історичному зрізі із залученням культурологічного апарату критичного аналізу.

В численних книгах і статтях, які присвячені космізму, досліджуються різні аспекти «космічної філософії» та методології (соціологічні аспекти – В. О. Мележик, Ю.О. Харламова; психологічний аспект – О.І. Зеліченко, М. Л. Константинова, Ж. С. Журибіда, О. В. Козлов; культурологічні питання – Д.В. Гусев, Л.М. Максимова, В.П. Розумний; релігійні питання – С. Г. Семенова, А.М. Волков; питання екологічної культури – О.М. Михальова, А.М. Неженцев; взаємозв'язок ціннісних пріоритетів космізму із наукою аналізуються В.В. Фроловим, П.П. Гайденом, М.М. Мойсєєвим, С. С. Хоружим; тенденції космізму в мистецтві – Ю.В. Лінником). Проте в неповній мірі розроблені питання, пов'язані з цілісним охопленням логіки та історії розвитку світоглядно-наукової концепції космізму в художній культурі.

У сучасній філософсько-культурологічній літературі міцно закріпилося поняття «російський космізм», яким позначають певний напрям розвитку російської філософської думки, ширше – тенденцію розвитку російської культури, що відноситься до кінця ХІХ – початку ХХ століть¹. Незаперечний факт, що як філософська течія та світоглядна орієнтація, в основу яких покладена етика всеєдності, космізм отримав найбільш яскраве вираження саме в російській культурі. Важко навіть перелічити імена всіх російських мислителів, вчених, письменників, поетів, художників, музикантів, які розвивали ідеї філософії космізму. Але безсумнівно, що виходячи з уявлень про єдність людини та космосу, про живий взаємозв'язаний світ, космізм є надбанням світової духовної традиції.

У науковому категоріальному апараті термін «космізм» з'явився в 20-х роках минулого століття для позначення напрямку анархізму-універсалізму, який закликав до планетарної єдності людей, і займався проблемами безсмертя та пошуками методів продовження життя. У літературі цей термін закріпився тільки в 60-ті роки, що було пов'язано зі значним проривом в освоєнні космосу.

Якщо розглядати космізм в історичному зрізі, то він постане як специфічний модус розвитку міфологічно-релігійного, філософсько-наукового, художньо-естетичного світогляду, який тяжіє до холистичного погляду на відносини людина-світ і відображає особливості різних культурно-історичних парадигм. Іншими словами, космізм представляє собою комплекс уявлень про картину світу, яка оперує категоріями цілого, гармонійного, стрункого, упорядкованого, розумно влаштованого, прекрасного, творчого. Емоційно-споглядальне та релігійно-містичне переживання єдності людини та космосу, філософсько-емпіричне та науково-осмислене ставлення до Всесвіту припускають певний історичний шлях розвитку.

Витоки космізму лежать в глибокій старовині. Відчуття глибинної причетності до космічного буття, думка про людину як мікрокосмос, який вмістив у себе природні, космічні стихії та енергії, прагнення людини визначити своє ставлення до всього нескінченного в часі та просторі характерно ще для ранніх культур. У статті Л. В. Голованова та О. Д. Куракіної в словнику російської філософії сказано наступне: «Космізм притаманний культурній самосвідомості людства з найперших кроків цивілізації. У ньому виражалось, насамперед, відображення навколишнього світу в свідомості людини, інтуїтивне відчуття вселенської взаємодії, всесвітньої симпатії і одночасно міфологізація відносин і зв'язків з цим світом, пригніченість мислення могутніми зовнішніми грізними стихіями, в яких убачався прояв якихось загальних смислів, законів і т.п., – за ними стояв живий, надбуттєвий Космос» [5, с. 239]. Зміст, що вкладається в поняття космосу в різні періоди культурно-історичного розвитку суспільства суттєво відрізняється.

Саме слово «космос», що моделює поняття космізму, виникло в Древній Греції. Спочатку його використовували для позначення прикраси кінської збруї, жіночого убрання, військового ладу,

¹ Оригінальне дослідження з зазначеної теми належить проф. В.М. Вандишеву. Див.: Вандышев В. Н. Социософия русского космизма: монография / В. Н. Вандышев. – Сумы: Изд-во СумГУ, 2009. – 168 с.; Вандышев В. Н. ВарСава, или Жизнь после : монография / В. Н. Вандышев. – Харьков : Издатель Савчук О. О., 2012. – 360 с.

Розділ другий. Філософська антропологія і культура

державного устрою; пізніше стали вказувати на стрункість, порядок, лад і красу. Одними з перших серед елінів, хто заговорив про Космос з позиції сполучення, зрошення ідеї державного і соціального порядку з притаманною йому домірністю, стрункістю. Однак як загальнолюдський духовний феномен космізм має більш давні корені, що йдуть у дописьмову добу з головною формою свідомості – міфологією.

Досліджуючи міфологічну свідомість як відправну точку для подальшого становлення космістського світогляду, Каміль Хайруллін запропонував кілька архетипових ідей, що послужили опорою для затвердження вихідної тези космізму про єдність Космосу, життя та розуму. До них відносяться наступні ідеї: астрологічна, панпсихічна, теокосмічна, ієрархічна, кармічна ідеї, ідея космічно-земного циклізму, ідея єдності мікро- та макрокосму, ідея живої всеєдності, ідея космічного дуалізму, духоконтактна, ідея космічно-земної відповідності, ідея центризму та, нарешті, есхатологічна ідея. Саме ці міфологеми, на думку дослідника, стали ідейним плацдармом для подальшого виникнення різноманітних концепцій про космізм. Враховуючи критерій, що дозволив скласти подібну класифікацію, – спосіб пояснення місця та ролі людини в світі, розуміння характеру відносин між світом і людиною, пропонуємо розкрити зміст кожної з представлених архетипових ідей.

Астрологічна («залежність земного від небесного»), ідея «усвідомлення стародавніми людьми глибокої залежності земного буття від небесних явищ та їх розпорядку» [6, с. 6] була використана першими цивілізаціями для розробки практик окультизму і ворожіння; стала стимулом для появи наук, вивчення зв'язку землі з космічним простором. Панпсихічна ідея ґрунтується на анімістичних віруваннях про натхненність навколишнього світу та віру в загробне життя; теокосмічна ідея сполучається з пантеїстичними поглядами на світ і небо, зокрема як на обитель великого сонму богів. Уявлення про потойбічне життя, багатоступеневий вертикальний устрій світу можна вважати посилом для виділення ієрархічної ідеї. Велику роль у розвитку окультистського космізму зіграла кармічна ідея, яка базується на тезі про перевтілення душ, потойбічну відплату за земні вчинки людини та її подальші переродження, «всесвітнього перевертня» (Хайруллін). Симетричність протікання природних циклів (схід – захід сонця) з життєвими (народження – смерть), земного з небесним циклів, породило в надрах міфологічної свідомості ідею космічно-земного циклізму та сприяло виникненню образу світового колеса життя та смерті, колеса сансари.

Ідея єдності мікрокосму і макрокосму, яка згодом стала ключовою ідеєю філософії космізму, належить першочергове значення в появі космогонічних і антропогонічних міфів; згідно цієї концепції «між всесвітом і людиною існує повна відповідність: космос подібний людині в тій же мірі, в якій людина подібна Космосу» [6, с. 21], людська істота в згорнутому, сповитому вигляді відображає процеси і явища, що відбуваються в космосі, так само як і останній розгорнуто демонструє можливості людини. Сформована в лоні міфологічної свідомості ідея єдності макро- (Всесвіт, універсум) і мікрокосмосу (людина), злитості, органічної нерозривності божества, Космосу, природи та людини, отримала безліч варіацій древніх філософських і антропологічних навчаннях: вона знаходить відображення в космологічній міфологемі «вселенської пралюдини» (індійський пуруша у Ведах, скандинавський Імір в «Едді», китайський Пань-Гу) та найдавнішому письмовому пам'ятнику герметизма («Книга Гермеса Трисмегіста»), в мистецтві та релігії Єгипту, Індії, Ірану, Південно-Східної Азії.

Нарівні з ідеєю єдності мікрокосму та макрокосму наріжною ідеєю космізму можна вважати концепцію живої всеєдності: зв'язаності всього та всякого та наявності єдиного витoku, точки народження світу. Діалектичний, всепроникаючий і взаємодоповнюючий характер має ідея космічного дуалізму, яка розглядає, наприклад, чоловіче та жіноче як полярні сили космосу.

Ще одним елементом міфологічної свідомості Хайруллін називає духоконтактну ідею, зміст якої зводиться до можливості встановлення зв'язку з потойбічним світом за допомогою виконання ритуальних магічних практик професійними людьми – жерцями, пророками, шаманами, чаклунами, заклинателями. Згодом ці «зв'язківці» з іншим світом, світом духів і божеств, які були наділені надприродними здібностями та володіли відкритим доступом до сакральних рудників знань, стали ключовою фігурою в навчаннях релігійного космізму.

Розвиток поглядів на землю як копію, аналогію неба та, навпаки, сприйняття небесної сфери як відображення земного буття, дозволяє виділити ідею космічно-земної відповідності. Тенденція до центрування якогось об'єкта свідчить про присутність в міфологічному світорозумінні ідеї центризму, а наявність в міфах різних народів пророцтв про майбутній кінець світу – про фіксацію в ньому есхатологічної ідеї.

Складений К. Хайрулліним реєстр космістських тем в міфологічній свідомості не претендує на канонічність, закритість і допускає поправки. Однак для нас важливо не стільки підтвердження або спростування вичерпаності позицій (13 – така кількість архетипових ідей, що були виокремлені), скільки виявлення витоків тих поглядів, які в подальшому послугували створенню цілісної системи філософії

космізму. Закріплене в міфах прагнення представити людину як складову частину космосу, знаходить продовження в філософських вченнях Стародавнього світу.

У космогонії шумерів найголовнішим був бог неба Ан, в той час як у давньокитайській філософії існувала концепція непізнаного небесного «дао». В Елладі Космос мислився струнким і впорядкованим, гармонійним і пропорційним, живим і одухотвореним («космічний подих»), постійним і стійким. Елліни сприймали космос одвічним, предвічним, незмінним і постійним, самодостатнім і абсолютним, ніким і нічим нестворений, але тим деміургом, що все народжує. Якщо спробувати підсумувати всі значення, яке мало це поняття для стародавніх греків, як зробив Е. Г. Яблонський, то можна отримати наступний ланцюжок дефініцій: «впорядкованість, порядок – належна міра, благопристойність – будова, пристрій – державний лад, правовий порядок – світовий порядок, світобудова, світ – небесний звід, небесний простір, небо – світ, світло, земля – люди, народ – прикраса, наряд – краса, слава – оздоба» [9]. Ми бачимо, що Космос для греків був складним поліфонічним утворенням, мав широкий спектр інтерпретацій.

Першим, хто заговорив про космос як устрій світу був Геракліт, а як про вираження вищого порядку зважаючи пропорційності його частин – Піфагор. Здійснене ними протиставлення безладу, сум'яття, неструктурованості (хаосу) до порядку, «гармонії реальності» (космосу), затвердилося за терміном «космос» для позначення «світу як структурно-організованого і впорядкованого цілого [4, с. 334].

Для давньогрецького сприйняття космос був здійсненням граничної повноти буття, а в естетичному відношенні мислився бездоганним, досконалим. В рамках античної картини світу природа та космос обмежувалися «небесним простором», видимим обрієм неба, що представляє собою матеріальну сутність; будучи тілом, космос в просторовому відношенні скінченний та завершений, але має здатність відтворюватися. Як відзначає В. І. Шубін, «загальної домінантою для давньогрецьких мислителів було <...> розуміння світу як закінченого, прекрасного та впорядкованого цілого, укладеного в певні межі та пронизаного життям (Еросом)» [7, с.35].

Так, космосу Платона властиві оформленість і визначеність. Пов'язано це з тим, що у світосприйнятті давніх греків нескінченність була чимось негативним і навіть естетично неприйнятним, тому відтворення її в пластичних формах конкретного мистецтва вважалось нездійсненим проектом. Можна припустити, що вилучення з картини античного світу всього інфінітного було мотивоване світоглядними факторами, проте слід враховувати, що в цьому процесі важливу роль зіграли саме естетичні міркування.

Антична модель світу характеризується космоцентричністю, яка не тільки розміщує космос в центральній частині світової будівлі, але представляє цю будівлю як простір втілення дихаючої розумної космічної матерії. Її атрибутивним елементом була людина; вона «виступала органічною частиною світового процесу та реально відчувала себе "мікрокосмом"» [7, с.37]. В античній філософській думці ідея єдності мікро- та макрокосмосу, розуміння людини як живої мікроструктури всесвіту складає основу космологічного біоморфізму (Анаксимен, Геракліт), натуралістичної антропології Демокрита, концепції Космосу як живого організму (стоїки). При сходженні від мікрокосмосу до макрокосмосу нерідко постулюється поняття «душа» та «розум» (Геракліт, Анаксагор, Платон, стоїки), які ототожнюються з іманентним панкосмічним богом. Згідно з античними філософами, основою взаємозв'язку людини та Космосу є: атоми – у Левкіппа, Демокрита, Лукреція; вода, повітря, вогонь – у Гіппаса та Геракліта; стихії – у Емпедокла; священні й вічні символи, що мають ідеальну природу (числа) – у піфагорійців.

Не тільки у філософії (Сократ, Протагор), але й в мистецтві античності відображена космоцентрична концепція буття. Стародавні елліни створили культ людського тіла як культ божественного ідеалу домірності та гармонії. Античний космос мислився гармонійним, але не був самою гармонією. На думку О.Ф. Лосева, «грецька міфологія заповіла всієї античності уявлення про гармонію як про принцип космічного упорядкування» [3, с. 12]. Для елліна космос був досконалим і мав здатність до саморегенерації: «Космос із землею посередині і із зоряним небом нагорі мислився ідеально побудованим раз і назавжди, з кругообігом речовини в природі та вічними переходами від Космосу до хаосу і від хаосу до Космосу» [3, с. 57]. У Ксенофана, Парменіда та Мелісса Космос «нестаріючий, незнищений, вічний»; у Геракліта – предвічний, нестворений; у Піфагора, Анаксагора та досократиків – впорядковане ціле. Для Платона Космос – єдина, вічна, жива і досконала сфера, обдарована душею та наповнена рухом. Починаючи з Аристотеля, погляд на Космос як струнку систему доповнюється його ототожненням зі світом у цілому, з усім універсумом, стійкість і сталість якого забезпечується узгодженістю його елементів.

Недаремно зауважити, що космогонічні уявлення Плотіна про еманацию в розум і світову душу єдиного, яке ототожнюється з благом першосутності, що не пізнається, ляжуть згодом в основу теорії

Розділ другий. Філософська антропологія і культура

ноосфери Е. Леруа та Т. де Шардена. Згідно засновника неоплатонізму, спочатку єдине виділяє з себе світовий розум (нус), з якого має народитися світова душа, завдання якої полягає в створенні єдиного почуттєвого світу; людина прагне вийти за межі душі в сферу розуму, щоб через екстаз, долучитися до єдиного.

Всеосяжний єдиний (космічний) розум знаходить собі обитель і в орієнталістських навчаннях. Так, наприклад, в основу теорії систем корейського філософа VII ст. Он Хьо також покладено абсолютний розум. Китайський філософ XIII ст. Чжу Сі вважав, що саме розум як закон (генокод) дав початок усьому сущому. Однак античне розуміння космосу як «вічно відтворюючого порядку, завершеного в собі цілого» зазнає редакційних поправок в Середньовіччі.

Світ продовжує сприйматися як замкнена, завершена в собі всеєдність, як гармонійно сконструйований космос, органічної частиною якого є людина. Проте якщо раніше космос вважався ніким та нічим нестворений, вічним, то тепер з'являється фігура креатора, силами якого космос народився та з волі якого управляється. Пізнавальна діяльність, спрямована на такий космос, носить або суто споглядальний (схоластика, містика), або емпіричний характер (алхімія, астрологія, натуральна магія) з метою проникнення в трансцендентні причини видимого світу. Для досягнення намірів Бога, слід уважно вдивлятися в земний світ, який за покровом символів та алегорій зберігає сакральне знання про світ небесний. При цьому людина позиціонується як найвірніше та недеформоване відображення вищої космічної сутності – Бога.

Середньовіччя не тільки успадковує ідею архаїки й античності про єдність (подобу) макро- та мікркосмосу, але й значно її зміцнює. Відтепер космос не мислиться без людини, без останньої він втрачає всякий сенс; космос і людина представляють нерозчленоване ціле. У «Божественній комедії» Данте, на думку А.Т. Щедрина, «з випередженням часу формується сенс антропного принципу сучасної космології» [8, с. 131]. Людина не тільки не позбавляється античної причетності космічному буття, але набуває ще більшої з ним зв'язаності.

Продовжуючи традицію конструювання моделі світобудови, виходячи з ідеї єдності макрокосмосу та мікркосмосу, епоха Відродження розрізняє великий Космос (зовнішній світ), і малий космос (людина), між якими вбачає нескінченне число аналогій та співвідношень. Як і раніше, в Середні віки, продовжувало наполегливо домінувати уявлення про створений космос із людиною як його метою. Але при цьому робилося уточнення про центральне, привілейоване, ієрархічно вище становище людини в ньому. Цікаво, що в прагненні возвеличити, індивідуалізувати людину, ренесансна антропологія не тільки не відривала його від Бога, але, навпаки, органічно «вливала» в космос. У цілому ж «Відродження філософствовало в межах теїстичного космосу та не намагалося його всебічно перебудувати» [2, с. 236]. «Відірвати» людину від Бога зважилася інша культурно-історична епоха.

Корінний перелом у космічному світоустрої здійснив Новий час. Він полягав в переході від кінцевих моделей світу-космосу до нескінченних моделей світу – Всесвіту, руйнації середньовічного космосу та в заміні уявлень про завершений в собі, керований надприродними причинами, закритий ієрархічним простором – безмежним Всесвітом, який підпорядковується природним законам. Відомий історик науки А. В. Койре пише про онтологічну трансформацію картини світу, яка відбулася в XVI-XVII ст.: «Розпад Космосу означав крах ідеї ієрархічно упорядкованого, наділеного кінцевою структурою світу <...> вона була замінена ідеєю відкритого, безмежного та навіть нескінченного Всесвіту» [1, с. 130].

Природа набуває статусу автономної, самодостатньої, стає об'єктом експериментального дослідження. У світоглядній картині світі, що форсується, ключова ідея для філософії космізму про єдність людини та космосу втрачає свою центральну позицію. До управління Всесвіту людина не допускається, вона усувається з єдиного космічного процесу та звільняє місце універсальним механічним законам. Уявлення про космос як про довершений світоустрій витісняється суто науково-дослідницькими поглядами, які розглядають його як простір розміщення різних небесних тіл.

Звертаючись до теорії єдності космосу та людини, український філософ, Г. С. Сковорода, основоположник і предтеча центральної, космогонічної ідеї російського космізму писав, що світ складається з макрокосмосу – природи, мікркосмосу – людини та світу символів (віртуального світу духовної культури). Німецький філософ Г.В.Ф. Гегель теж вважав, що в основі світобудови лежить розум (абсолют, світовий дух), земний розвиток якого завершується переходом розуму у позаземну (надіндивідуальну) форму буття. Придбане з Нового часу, суто «астрономічне» звучання поняття «космос» зберігається аж до сьогоднішнього дня.

Втративши духовно-філософське смислове наповнення, космос став, як правило, ототожнюватися з астрономічним Всесвітом, зі світом зірок і галактик. Відновити тлумачення космосу як універсуму, простору єднання людських істот з усім навколишнім світом, реанімувати космічним світорозумінням вдалося російській науково-філософській думці в особі М. Ф. Федорова, С.М. Булгакова, М.О. Бердяєва,

В.І. Вернадського та ін. Хоча, слід зазначити, що найбільшої популярності вираз «Космос світобудови» досяг в XIX столітті завдяки не «Філософії загальної справи» Федорова, яка була видана вже після смерті автора в перше десятиліття XIX ст., а фундаментальній п'ятитомній праці А. Гумбольдта «Kosmos», в якій вчений підвів підсумки сучасним йому уявлень про світ.

Спроба охопити світ у його повноті, цілісності, не розчленованості, у взаємозв'язку та взаємодії всіх його складових компонентів простежується у поступовому сходженні наукової думки до холистичного світобачення, до єдиної науки про природу і людину, а саме: в еволюціоністських концепціях філософії та природознавства (І.Кант, Ж.Бюффон, П.Гольбах, Е.Леруа, П. Тейяр де Шарден); в уявленнях про єдність органічного та неорганічного світу (І. Гердер): у концепції «творчої еволюції» А. Бергсона. Культурно-історичні апріорі І.Канта, в поєднанні з ідеями російського космізму були транспоновані П. Тейяр де Шарденом у поняття кінцевого сенсу земного буття у вигляді точки Омеги. Поняття «точка Омега» може бути інтерпретоване як «світова точка», як «центр центрів», як вершина духовного устремління людства, в якій перетинаються дії природи та думки. Звідси «точка Омега» – це трансцендентна точка в абсолютному значенні, кінцева мета земної еволюції людства, ступінь у інше буття, яке знаходиться на метауровні існування матерії.

Теокосмокультурна еволюція людства П.Т. де Шардена знаходить свій розвиток в працях К. Яспера, центральною ідеєю яких виступає концепція «осьового часу», згідно з якою інтеграція людства здійснюється на локальному (поліцентровому), регіональному (моноцентровому) та, нарешті, світовому (ноосферному) рівнях. Таким чином, не просто небо, а сам перехід в космічний, (надпланетний) стан є багатовіковим зосередженням інтенцій людського розуму в найбільш значущих його проявах, узагальнених В. І. Вернадським, К. Е. Цюлковським та ін. космістами в концептуальний базис ноосфери.

Сплеск ентузіазму в розробці космічних ідей став відгуком на духовно-інтелектуальну атмосферу кризи цивілізації, стала очевидною та загострилася в кінці XIX – початку XX століть. У широкому спектрі питань, які розглядаються в дискурсивному полі космізму, була виявлена можливість знайти відповіді на ті питання, які постали перед людською спільнотою рубежу тисячоліть.

Сьогодні космізм набуває нових рис у зв'язку з загальнолюдськими проблемами глобалізму, інтегративними явищами в області світової культури. Криза техногенно-споживчої цивілізації обумовила перегляд головних принципів і цінностей буття людини. На основі затвердження ідей єдності космосу та людства, космізм прагне виробити життєво-практичні, морально-ціннісні та естетичні орієнтири в сучасному світі.

В якості *висновку* зазначимо, що, пройшовши довгий шлях еволюціонування, космізм як тип світогляду, як сукупність уявлень про світ, людину, відобразив в собі особливості розвитку кожної культурно-історичної доби. Але при цьому зберіг незмінним вихідне розуміння єдності людини, людства та Всесвіту.

Перспективи подальшого дослідження полягають у вивченні особливостей відображення ідей космізму в художній культурі, зокрема механізмів репрезентації стратегій актуалізації космічної картини світу в сучасному інформаційному суспільстві – в просторі медіакультури.

Література:

1. Койре А. В. Очерки истории философской мысли. О влиянии философских концепций на развитие философских теорий / А. В. Койре // Пер. с фран. Я. А. Ляткера; Общ. редак. и предисловие А. П. Юшкевича; Послесловие В. С. Черняка. – М. : Прогресс, 1985. – 281 с.
2. Косиков Г. К. Средние века и Ренессанс. Теоретические проблемы / Г. К. Косиков // Зарубежная литература второго тысячелетия. 1000-2000 : Учеб. Пособие; Под ред. Л. Г. Андреева. – М. : Высшая школа, 2001. – С. 8 – 39.
3. Лосев А. Ф. История античной эстетики: Итоги тысячелетнего развития: В 2-х кн. Кн. 2. / А. Ф. Лосев. – М. : Искусство, 1994. – 604 с. – С. 57.
4. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. – Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
5. Русская философия: Словарь / Под общ. ред. М. А. Маслина. – М. : Республика, 1995. – 655 с.
6. Хайруллин К.Х. Философия космизма / К.Х. Хайруллин. – Казань : Дом печати, 2003. – 370 с.
7. Шубин В. И. Пути европейской цивилизации: от космоса – к картине мира // SENTENTIA: научні праці спілки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства) // Спецвипуск №2. Філософія і космологія. – Дніпропетровськ : «Пороги»; Вінниця : «Універсум», 2005. – С. 35 – 50.
8. Щедрін А. Т. «Вторинна» міфотворчість як соціокультурний феномен (проблеми релігієзнавчо-культурологічного аналізу) / А. Т. Щедрін. – Х. : ХДАК. – 2007. – 429 с.
9. Яблонский Э. Г. Космизм, как феномен русской культуры / Э. Г. Яблонский // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://samlib.ru/j/jablonskij_eduard_genrihowich/ed567.shtml (дата звернення 8.12.2012)

Акименко О.С. Эволюция представлений о космосе в историко-культурной ретроспективе. В статье рассматривается трансформация центральных положений философии космизма в контексте возникновения и становления разных культурно-исторических типов развития общества на основе

Розділ другий. Філософська антропологія і культура

культурологического анализа. К фундаментальным принципам, которые оформляют концептуальную сферу космизма относятся: идея единства человека и космоса (макро- и микрокосма), преобладание вселенского над индивидуальным, гилозоистские воззрения, принципы целостности и онтологичности нравственно-ценностные и активно-эволюционные ориентации. Каждая эпоха по-своему интерпретировала и презентовала эти идеи, которые соответствовали запросам конкретного культурно-исторического времени и одновременно конструировали особую картину мира. Сегодня, под влиянием трансформаций культурного пространства и информационных вызовов постиндустриальной эпохи обращение к корпусу идей философии космизма также организовано как обоснованный ответ-решение на вопросы, связанные, в первую очередь, с общечеловеческими проблемами глобализма, интегративными явлениями в мировой культуры.

Ключевые слова: мировая культура, космизм, философия космизма, космос, макрокосмос, микрокосмос, Вселенная, человек, единство.

Akimenko O.S. Evolution of pictures of space in an istoriko-kul'turnoy retrospective view.*The article deals with the transformation of central provisions of the Cosmism philosophy in the context of the emergence and formation of different types of cultural and historical development of society on the basis of cultural analysis. As a system of views on the man-universe unity, on the idea of an interconnected world, Cosmism is a multi-faceted phenomenon of the world culture which includes different ways of understanding of the world: the natural scientific and the humanitarian views, religious and philosophical views, numerous art practices. The idea of a man-universe unity (macro space - and micro space), the prevalence of the universal over the individual, gilozoistic views, ontological principles of integrity and moral values, an active evolutionary orientation refers to the fundamental principles which form the conceptual sphere of Cosmism. Each era interpreted and presented these ideas in its own way in conformity with the demands of a particular cultural and historical period and at the same time built a special view of the world. Ideas of complete man-universe compliance, man-nature unity are very important in the formation of mythological consciousness. In ancient times, Space was seen as lively and animated, harmonious and orderly, eternal and stable, developed and formed matter. Archaic and ancient ideas continued to exist in the middle Ages and in the Renaissance: the world is viewed as a complete unity, but created and controlled by God.*

Today, under the influence of the cultural space transformations and information challenges of the postindustrial era, an appeal to principles of the Cosmism philosophy also exists in the form of reasonable Q & A to the questions related to, first of all, the human problems of globalism, integrative phenomena in world culture.

Keywords: World culture, cosmism, philosophy cosmism, cosmos, macrocosm, microcosm, the Universe, man, unity.